

سہیلا حسن زادہ^۱

فضای مجازی و اینترنت نسل جدیدی از روابط اجتماعی است، تأثیرات و پیامدهای مثبت و منفی فضای مجازی به عنوان یک پدیده نوین در اجتماعات انسانی همواره در حال گسترش است. فضای مجازی موقعیتی است که در آن نگهداری و نقل و انتقال اطلاعات بسیار کم هزینه و ساده انجام می شود؛ از این جهت برای فضای تربیتی و اخلاقی دختران؛ به نوعی هم فرصت به شمار می رود و هم تهدید محسوب می شود. در عصر حاضر که فضای مجازی جهان را به دهکده ای کوچک مبدل کرده است و مردم جهان را در قسمت های مختلف با فرهنگ ها و باورهای متفاوت، به همدیگر مرتبط می کند، مباحث تربیتی دینی دختران از لحاظ عاطفی بودن آن ها با چالش هایی روبه رو شده است. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه و جست و جو در پایگاه ها و منابع اطلاعات علمی اینترنتی گردآوری شده است و درصدد بررسی و تبیین ابعاد گوناگون فضای مجازی تربیتی دینی دختران در فضای مجازی می باشد. هدف از انجام این پژوهش، بررسی آثار مثبت و منفی فضای مجازی تربیت دینی دختران بوده است و سپس به ارائه راهکارهای تربیت دینی دختران در فضای مجازی پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، تربیت دینی، دختران.

۱. دانش پژوه دکتری علوم و قرآن، گرایش علوم تربیتی، جامعه المصطفی صلی الله علیه و آله العالمیه خراسان

مقدمه

دنیای رسانه‌ای و فضای مجازی جهان امروزی، موضوع تربیت دینی دختران را از لحاظ عاطفی و احساساتی بودن به شدت تحت تأثیر خود قرار داده و نگرانی‌های بسیاری برای خانواده‌های جامعه اسلامی پدید آورده است. گسترش رسانه‌های دیجیتال و فضاهای مجازی بدون فرهنگ‌سازی و آمادگی ذهنی قبلی تا حدودی در فرهنگ جامعه اسلامی تأثیرگذار بوده است. امروزه وبگاه‌ها و وبلاگ‌ها، اتاق‌های گپ و تالارهای گفتگو، شبکه‌های اجتماعی و دوست‌یابی، پست الکترونیکی و موبایل‌ها که پیامک و بلوتوث دریافت یا ارسال می‌کنند؛ از جمله مهمترین محیط‌های مجازی محسوب می‌شوند، که آسیب‌ها و امور غیراخلاقی بسیاری را به‌خصوص برای دختران سبب می‌شوند. شبکه‌های اجتماعی و دوست‌یابی امروزه به طور گسترده‌ای مورد استقبال کاربران اینترنت و وب قرار گرفته‌اند.

شبکه‌های اجتماعی همچون اتاق‌های گپ و تالارهای گفت‌وگو امکان تعامل گسترده افراد با یکدیگر را فراهم می‌کنند، علاوه بر این که افراد در این شبکه‌ها از ابزار ارتباطی دیگری نیز برخوردارند. بازی‌های رایانه‌ای و برخت نیز به‌عنوان سرگرم‌کننده‌ترین بخش فضای مجازی می‌تواند یکی از تهدیدهای دنیای رسانه‌ای امروز باشد. به ویژه بازی‌های تعاملی و به طور خاص، بازی‌های تعاملی بر خط که کاربران علاوه بر این که با افراد بسیاری مواجه می‌شوند، از آزادی عمل بیشتری برای حرکت و تعامل با دیگران و رایانه برخوردارند.

فضای مجازی و رسانه‌های دیجیتال امروزی، از ظرفیت‌های گسترده‌ای برخوردار است، که ضرورت وجود راهکارهای تربیتی را برای دختران تقویت می‌کند. فضای مجازی محیط بی حد و مرزی است که فقدان نکات تربیتی در کنار آن و بی‌توجهی به امر تربیت دختران، به‌ویژه تربیت دینی و اخلاقی آنان می‌تواند بحران‌های عدیده‌ای به وجود آورد و باعث تشدید تضادهای اجتماعی برای این

قشر شود. فناوری‌های اطلاعاتی و آموزش مجازی در دوره کرونا به دلیل نفوذ در ابعاد مختلف، سبک زندگی جامعه را تحت تأثیر قرار داده، الگوی اوقات فراغت را به‌ویژه در رده‌های پایین‌تر سنی متحول کرده و راههای دسترسی به اطلاعات و دانش را جابه‌جا کرده‌اند.

از آنجا که هجمله‌های انحرافات تربیتی و اخلاقی در فضای مجازی ایجاب می‌کند که والدین و فعالان عرصه تربیت به این نکته توجه داشته باشند و با شناخت و بررسی این آسیب‌ها هرچه سریعتر راهکارهای مقابله با انحرافات احتمالی فضای مجازی و رسانه‌ای، ارائه و عملیاتی کنند.

نوشتار حاضر در پی پاسخ به این پرسش‌ها است که:

- تأثیر فضای مجازی بر تربیت دینی دختران چگونه است؟

- اثرات مثبت فضای مجازی برای دختران چیست؟

- آسیب‌های فضای مجازی در عرصه تربیت به ویژه تربیت دینی دختران چیست؟

- راهکارهای مؤثر برای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی در تربیت دینی دختران چیست؟

با بررسی به عمل آمده از منابع کتابخانه‌ای و همچنین سایت‌های اینترنتی، برخی از تحقیقاتی که به نحوی با موضوع مرتبط هستند، عبارت‌اند از:

- مقاله «راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه‌های قرآن و سیره رضوی» مجتبی نوروزی، ابوالفضل کاظمی، سیده فاطمه شاه‌مرادی؛ در این مقاله با رویکرد بررسی چالش‌های تربیت در فضای مجازی، ابتدا برخی از ویژگی‌های چالش‌برانگیز فضای مجازی را برشمرده و سپس با عنایت به آیات قرآن کریم و بررسی محتوای سیره رضوی به ارائه برخی راهکارهای مؤثر در برخورد با چالش تربیت در فضای مجازی پرداخته است.

- مقاله «آسیب‌شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان» شجاعت علی و محمد نظیر عرفانی به آسیب‌های فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان پرداخته و آثار پیامدهای منفی اینترنت را در رابطه با آداب و اخلاق زندگی خانوادگی مورد بررسی قرار داده است.

- مقاله «تربیت دینی در فضای مجازی: فرصت‌ها و تهدیدها» انسی کرامتی به مفهوم تربیت دینی پرداخته و سپس امکان در تحقق سه اصل از اصول تربیت دینی- پرورش تفکر و تعقل، عزت نفس، آزادی- در فضای مجازی شده است و از محدودیت‌های بالقوه فضای مجازی در این سه محور بحث شده است که عدم توجه در این سه محور می‌تواند تربیت دینی را با چالش‌هایی مواجه سازد.

- مقاله «تأثیر فضای مجازی بر تربیت کودکان» صفورا شکوهی و پریسا اصغرزاده طالبی به بررسی ابعاد ظرفیت‌های موجود در فضای مجازی در جهت تربیت فرزندان پرداخته شده است و در صدد بررسی تبیین ابعاد گوناگون فضای مجازی و تربیت از حوزه تربیت اسلامی به مفهوم سازی تربیت در فضای مجازی و نقش آن به عنوان ابزاری مهم در جوامع امروزی پرداخته است.

- مقاله «شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی» سوسن کشاورز ابتدا با استفاده از روش فراتحلیل و اسنادی، مجموعه‌ای از تحقیقات انجام گرفته در عرصه تربیت دینی در آموزش و پرورش مورد بررسی قرار داده است و سپس با استفاده از روش تحلیلی - استنتاجی به بررسی متون دینی، شاخص‌هایی جهت نقد وضعیت موجود است.

- مقاله «آسیب‌های فضای مجازی بین دانش آموزان دختر» احمد زندوانیان، مریم حیدری، ریحانه باقری و فاطمه عطارزاده؛ در پی شناسایی آسیب‌های فضای مجازی بین دانش آموزان دختر مقطع متوسطه شهر یزد است که با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای و با پرسشنامه انجام شده است. در پژوهش‌های انجام شده تأثیر فضای مجازی بر تربیت دینی دختران با توجه به اثرات مثبت و

آسیب‌های آن بر دختران مورد توجه نگرفته است؛ اما در پژوهش حاضر علاوه بر آسیب‌های فضای مجازی به راهکارهایی جهت تربیت دینی دختران پرداخته شده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- فضای مجازی

فضای مجازی؛ فضایی است که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می‌دهد؛ این واژه در دهه ۱۹۸۰ میلادی وارد ادبیات علمی-تخیلی شد و شاغلان در زمینه کامپیوتر و علاقمندان، به سرعت آن را بکار بردند و در دهه ۱۹۹۰ میلادی رایج شد. در این دوره، استفاده از اینترنت، شبکه و مخابرات دیجیتال سریعاً در حال رشد بود و واژه «فضای مجازی» می‌توانست بسیاری از ایده‌ها و پدیده‌های نوظهور را نمایندگی کند.

فضای مجازی برای نخستین بار توسط ویلیام گیسون (نویسنده کانادایی رمان‌های علمی و تخیلی) در سال ۱۹۸۲ میلادی مورد استفاده قرار گرفت. این واژه برای گیسون در حقیقت فضای تخیلی است که از اتصال رایانه‌هایی پدید آمده است که تمامی انسان‌ها، ماشین‌ها و منابع اطلاعاتی در جهان را به هم متصل کرده است. این معنا به صورت تقریبی مشابه معنایی است که امروزه از کاربرد لفظ فضای مجازی در نظر گرفته می‌شود.

در تعریفی دیگر فضای مجازی را می‌توان برای توصیف تمام انواع منابع اطلاعاتی موجود شده از طریق شبکه‌های رایانه‌ای به کار برد (آئینی، ۱۳۹۷: ۱۸).

فضای مجازی به فضای تعاملی اینترنت اطلاق می‌شود که افراد در درون آن با هویت‌هایی پنهان به مثابه پیام‌هایی بر صفحات رایانه و موبایل حضور می‌یابند. لازم به ذکر است که، فضای مجازی بر خلاف ظاهر نامگذاری آن حقیقتاً مجازی نیست،

بلکه باتوجه به آثار آن یک دنیای حقیقی است. گسترش فناوری‌های اینترنتی و در دسترس بودن آن، فضای مجازی را شبیه‌ساز دنیای واقعی کرده است.

۲-۱- تربیت دینی

در مورد تربیت دینی تاکنون تعاریف متعددی ارائه شده است که برای دستیابی به تعریف جامع، ابتدا به معروف‌ترین تعریف از دو مفهوم دین و تربیت پرداخته شده و سپس برخی از مهم‌ترین تعاریف تربیت دینی برای دستیابی به جمع‌بندی مطرح می‌شود، علامه طباطبایی ذیل تفسیر آیه ۳۰ سوره روم در تعریف دین بیان می‌کند:

«دین عبارت است از اصول علمی و سنن و قوانین علمی که برگزیدن و عمل به آنها تضمین کننده سعادت حقیقی انسان است؛ از این‌رو لازم است دین با فطرت انسان هماهنگ باشد تا تشریع با تکوین مطابقت داشته باشد و به آن چه آفرینش انسان اقتضای آن را دارد، پاسخ گوید (طباطبایی، ۱۳۶۶: ۲۲۸/۱۶).

و نیز تربیت را زمینه‌سازی برای کمک کردن به مربی جهت شکوفاسازی قابلیت‌ها و توانمندی‌های درونی‌اش می‌دانند. وی در تعریف می‌آورد:

«تربیت، بحث هدایت فراهم‌آوری زمینه‌های مساعد برای مربی مطرح است، نه ایجاد یک امر بدون زمینه که نوعی تحمیل یا واردسازی زورمندانه باشد» (کشاورز، ۱۳۸۷: ۹۷).

یکی از پژوهشگران در تعریف تربیت دینی گفته است:

«مجموعه رفتار عمدی و هدفدار به منظور آموزش گزاره‌های معتبر یک دین به افراد به نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آن آموزه‌ها متعهد و پایبند گردند» (داودی، ۱۳۸۴، ۲۶).

تربیت دینی به معنای به فعلیت رساندن کمالات بالقوه معنوی در مربی است. به بیان دیگر، عبارت ایجاد تغییر تدریجی در مربی برای سیر از «بودن» به «شدن»

یا انتقال از وضعیت بالقوه به بالفعل بر اساس اهداف و ارزش‌های دینی در هر یک از ابعاد یا ساحت‌های بدنی، شناختی، عاطفی و رفتاری (ساجدی، ۱۳۸۴: ۹۵).

علیرغم معانی متفاوتی که از جانب صاحب‌نظران عرصه دین یا تربیت برای مفهوم مشترک تربیت دینی بیان می‌شود، یک اشتراک معنایی در این رابطه قابل ملاحظه است؛ به نحوی که غالباً تربیت دینی متشکل از سه عنصر شناختی، عاطفی و عملی قلمداد می‌گردد.

به‌طور کلی، تربیت دینی را می‌توان به معنای شکوفایی استعدادهای متربی جهت پیوستگی متقابل ذهن، قلب و بدن در راستای حرکت به سوی کمال مطلق دانست؛ لذا همان‌طور که آمده است: تربیتی دینی به معنای اعم محدود به مسائل اعتقادی، معنوی و اخلاقی نمی‌شود؛ بلکه رفتار و اندیشه آدمی را در سایر ابعاد فرهنگی، سیاسی، اعتقادی و هیجانی در بر می‌گیرد و در یک کلمه شخصیت انسان را پوشش می‌دهد (نوروزی و بدیعیان، ۱۳۸۸: ۹۴).

۲- اثرات منفی فضای مجازی بر تربیت دینی دختران

امروزه موبایل و تبلت وسیله‌ای است که در دستان هر قشر و سنی از دختران جامعه دیده می‌شود. این وسیله ارتباطی مانند شمشیر دو لبه است؛ علیرغم فوایدی مانند سهولت ارتباط، مضراتی بر سلامت نوجوانان و جوانان نیز دارد. گاهی مورد سوء استفاده قرار گرفته و در جهات منفی از آن بهره گرفته شده است.

یکی از چالش‌های فضای مجازی، به خصوص در عرصه تربیت دینی دختران، زمینه‌سازی برای از بین بردن عفت عمومی و نابودکردن ریشه‌های اخلاق اسلامی است. رشد و گسترش اینترنت و تنوع کاربردها و نیز کاربران موجب شد تا نوع دیگری از جرائم در محیط اینترنت شکل گیرد (باقری‌اصل، ۱۳۹۰: ۷۹) امروزه شبکه‌های اجتماعی سرشار از بی‌عفتی و ترویج مباحث و مسائل ضداخلاقی است و این مسئله به شدت تربیت دختران را تحت تأثیر خود قرار داده و به راحتی تغییرات اخلاقی دختران، به ویژه نوجوانان قابل ملاحظه است. به عنوان مثال یکی

از جرائم اخلاقی در فضای مجازی هرزه‌نگاری است. آمار و ارقام نشان می‌دهد صنعت هرزه‌نگاری بخش چشمگیری از دنیای اینترنت را به خود اختصاص داده است و اغلب کاربران اینترنتی هر یک به شکلی با آن مواجه شده‌اند. اصلی‌ترین مشتریان این وبسایت‌ها و محصولات اینترنتی، نوجوانان هستند که در کنار کودکان بیشتر از دیگر رده‌های سنی در معرض آسیب‌های هرزه‌نگاری قرار دارند (نوربخش و مولایی، ۱۳۹۰: ۱۲۳). می‌توان گفت هم‌اکنون اینترنت هم با فراهم آوردن و در دسترس قرار دادن مجموعه عظیمی از تصاویر، ویدئوها و دیگر اشکال رسانه‌ای هرزه‌نگارانه، انقلاب جنسی دیگری را به وجود آورده است (واترز، ۱۳۸۶: ۱۳۰).

دختری که در برابر این همه تنوع در فضای مجازی قرار می‌گیرد باید از قبل قدرت سازگاری با این فضا در او ایجاد شده باشد. چون هم ذات او و هم اگر در گذشته گرفتار طرح‌واره‌های ذهنی غلط شده باشد تمایل دارد که از تمام این تنوعات داشته باشد؛ یا آن‌هایی را که دوست دارد داشته باشد. حتی اگر در شبکه‌های مجازی به دوست‌یابی و ایجاد رابطه‌های اجتماعی مشغول است، معمولاً دل‌بستگی به این روابط در دختران بیشتر از پسران است و شکست در این روابط، دختران را بیشتر از پسران دچار چالش می‌کند. دختران در روابط خود معمولاً به عواطف توجه بیشتری نشان می‌دهند چون ذات آنها عاطفی‌تر است و این قضیه در ارتباطات، حتی ارتباطات مجازی، امکان آسیب دیدن عاطفی دختران را بسیار بیشتر از پسران خواهد کرد.

ازطرفی، اینکه دختران تمایلاتی در وجود خودشان نسبت به مسئله تنوع و تکثر، رنگ، طبیعت، مدگرایی و جزئیات... دارند، ممکن است باعث شود در مواجهه با پدیده‌های متکثر مثل شبکه اجتماعی اینستاگرام، ظرفیت‌های ناتوانی بیشتری را نسبت به مردان احساس کنند (آهنگران، ۱۳۹۵: ۱۹۰).

ارتباط با فضای مجازی آثارسوء و مخربی براخلاق و تربیت دینی دختران به ویژه کودکان و نوجوانان که هنوز شخصیتشان به‌طور کامل شکل نگرفته می‌گذارد.

محیط‌های مجازی در معرض آسیب‌های ضداخلاقی بوده و همه جوامع انسانی بر «ضد اخلاقی بودن» آن اشتراک نظر دارند که می‌توان از آن به «دایره ممنوعات جهانی» تعبیر کرد (خوارزمی، ۱۳۹۰: ۱۶)

۴- اثرات مثبت فضای مجازی برای دختران

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مانند بسیاری از پدیده‌های دیگر پیامدهای مثبت و منفی دارد، چگونگی استفاده آن است که نشان می‌دهد فضای مجازی مفید یا مضر است.

وسایل ارتباطی جدید و به‌ویژه فضای مجازی برای تربیت دینی دختران فرصت‌های مفید و ظرفیت‌های متعددی می‌تواند، داشته باشد که در اینجا به مهمترین آنها اشاره خواهیم شد؛

۴-۱- دستیابی آسان و سریع به آخرین علوم و اطلاعات روز دنیا

فضای مجازی (اینترنت)، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است و با توجه به اینکه عمر چندانی ندارد، توانسته است به خوبی در زندگی افراد جا باز کند. یکی از راه‌های مهم تربیت دینی و اسلامی دختران، انعکاس مطالب دینی در مطبوعات و رسانه‌هاست. تربیت دینی، فرآیندی دو سویه میان مربی و دانش آموز است که ضمن آن، مربی با بهره‌گیری از مجموعه عقاید، قوانین و مقررات دینی تلاش می‌کند شرایطی را فراهم آورد که دانش آموز آزادانه در جهت رشد و شکوفایی استعدادهای خود گام برداشته، به سوی هدف‌های مطلوب هدایت شود.

امروزه جوانان برای تکالیف درسی و برقراری روابط اجتماعی خود به اینترنت وابسته شده‌اند. دانش آموزان انتظار دارند که دامنه این فرآیند یادگیری خود را در هر لحظه که نیازمند سؤال و برقراری رابطه با استاد باشند و خارج از محدوده‌های کلاس گسترش دهند. پست الکترونیکی، اتاق گفتگو و نشست‌های اینترنتی و گروه‌های ارتباطش با دانش آموزان با استعداد و مطالب درسی بیشتر دیده است اتاق

گفتگو نشست‌های اینترنتی باعث گردیده تا ارتباط دانشجویان با استاد و مطالب درسی بیشتر گردد (برقی، مستانه، ۱۳۹۷؛ نظری، شاه بیگی، ۱۳۹۰: ۴۹).

این نکته مثبتی برای آموزش و تعلیم و تربیت محسوب می‌شود و همه این‌ها مرهون اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی است (میرزا بیگی، ۱۳۹۵: ۲۸-۲۷).

بنابراین فضای مجازی زمینه و امکانات لازم را برای سازماندهی فعالیت‌های مفید مذهبی، سیاسی، اجتماعی و هم فکر کردن در این موارد را بسیار آسان کرده‌اند، همچنین نقش مؤثری را در توسعه آموزش تخصصی و عمومی ایفا می‌کنند که قبلاً این نوع آموزش و با سختی و مشکلات بسیار زیادی همراه بوده اما در این زمان مشکلات به مراتب کمتر شده است. امروزه آموزش مجازی در مدارس دانشگاه‌ها راه اندازی شده که باعث کم شدن هزینه صرفه‌جویی در وقت دانش‌آموزان و دانشجویان گردیده است (آهنگران، ۱۳۹۵: ۹۰).

۴-۲- توسعه روابط اجتماعی

هسته اصلی و اولیه جوامع انسانی «روابط اجتماعی» روابط اجتماعی نخستین پدیده اجتماعی است که در طول تاریخ حیات بشر گرفته و انسان‌ها توانسته‌اند از طریق روابط اجتماعی با یکدیگر ارتباط برقرار نموده و پایه اولیه جوامع انسانی را بنا نهند. در حقیقت انسان‌ها موجوداتی هستند که حیات و آنها وابسته به تداوم روابط اجتماعی و تأمین نیازهایشان در سایه آن می‌باشد. از همان آغاز حیات بشر، انسان‌ها در صدد پیدا کردن راه‌های جدید و آسان برای برقراری ارتباط بوده‌اند. در میان عواملی که روابط اجتماعی انسان‌ها را تحت تأثیر خود قرار داده‌اند استفاده از تکنولوژی مهم‌ترین نقش را داشته است (همان، ۱۳۹۵: ۹۷).

بنابراین بودن این شبکه‌ها در بُعد ارتباطات نیز، بسیار مؤثر و تأثیرگذار بوده و باعث شده که انسان افرادی را که مدت زیادی می‌شود از آن‌ها بی‌خبر هست، پیدا کند و دوباره با آنها ارتباط دوستی گذشته را برقرار کرده و یا حتی آنها را خیلی راحت ببیند و این کار هزینه زیادی هم در بر ندارد. (اما وجود این فایده برای

کسانی است که درست از این فضاها استفاده کنند و گرنه این کار برای افرادی؛ بسیار مضر خواهد بود که در ادامه مباحث و آن ها خواهیم پرداخت).

۳-۴- تبلیغ و توسعه ارزش های دینی، انسانی، اخلاقی در عرصه جهانی

یکی از آثار مثبت فضای مجازی که دانشمندان غیر مسلمان هم به آن اشاره کرده اند این است که فراهم سازی امکان گردش عقاید و ارزش های دینی رساندن آن به مخاطبان گسترده است (همان، ۱۳۹۵: ۱۰۹).

بنابراین یکی از مهم ترین ویژگی های اینترنت، فشرده سازی زمان و مکان و مرزهای جغرافیای سیاسی و فرهنگی است. در اینترنت فاصله از معنای واقعی خود تهی شده و کاربران می تواند فارغ از فاصله ها با یکدیگر تعامل نمایند. از جمله این موارد امر به معروف و نهی از منکر است. مسلمانان با ایجاد سایت و وب کانال و گروه های مختلف مذهبی و دینی می توانند به این هدف دست پیدا کنند و آن را به عنوان سلاح امروزی در مقابل جنگ نرم دشمنان استفاده کنند، بنابراین در این زمان که دشمنان اسلام با راه اندازی سایت های غیراخلاقی قصد تخریب دین و عقیده مسلمانان را دارند برای افراد نخبه مذهبی لازم است که در مقابل آن سایت ها و شبکه های دینی عقیدتی و فکری راه اندازی کرده و جوانان مسلمان را از این لجنزاری که دشمنان برایشان آماده کرده، نجات دهند و برای این منظور بهترین جا فضای مجازی است که دشمن بیشترین تلاش را معطوف به همین فضا کرده است (همان، ۱۳۹۵: ۱۰۹).

۴-۴- کاهش هزینه های زمانی و مالی

قبل از پیدایش دنیای مجازی و اینترنت برای بسیاری از کارها از جمله ارتباط یا پیام دادن با دیگران، به دست آوردن علوم و مباحث مختلف از کشورهای دیگر و... احتیاج به هزینه های مالی و زمانی زیادی بود که برای افراد زیادی از جامعه، این امکان وجود نداشت، اما با به وجود آمدن فضای مجازی انسان ها قادر شدند که با هزینه های مالی و زمانی بسیار اندک به ارتباط با دیگران و به دست آوردن

اطلاعات مختلف دست پیدا کنند و همین مسئله مورد توجه دانشمندان غربی نیز قرار گرفته است. آنچه که در بحث فواید اینترنت می‌گویند:

«کاهش هزینه‌های زمانی و مالی، ارسال پیام و کمک به انتشار اطلاعات، حذف فواصل فیزیکی میان مشارکت کنندگان و خارج‌سازی نشانه‌های ظاهری و جسمانی از مرکز توجه در تعاملات اجتماعی است» (مکفی‌رودی، محمد، ۱۳۹۶: ۱۰۱).

۵- آسیب‌های فضای مجازی بر دختران

همانطور که بیان شد، محیط رسانه‌ها و فضای مجازی به خودی خود، خطر ساز و آسیب‌زا نیست، بلکه استفاده نادرست از آن و بهره‌گیری از آن در راستای اهداف شیطانی و ضد دینی توسط برخی جوامع، باعث ایجاد مشکلات در حوزه‌های مختلف، به ویژه در بحث تربیت دینی دختران شده است. برخی از ویژگی‌های رسانه و فضای مجازی زمینه را برای سوءاستفاده از آن فراهم آورده است. در این قسمت به برخی از این ویژگی‌ها اشاره خواهد شد.

۵-۱- در خطر بودن حریم خصوصی افراد

یکی از چالش‌های فضای مجازی در خطر بودن حریم خصوصی افراد است. با ورود فناوری‌های هوشمند به صحنه فضای مجازی و ارتقای سطح هوش این فناوری‌ها، فرآیند آینه‌ای و شفاف شدن فضای روابط، به درجه‌ای خواهد رسید که دیگر هیچ حریمی در عرصه زندگی فردی و جمعی، خصوصی نخواهد ماند (خوارزمی، ۱۳۹۰: ۲۰). حریم خصوصی به اندازه‌ای اهمیت دارد که احترام به آن امروزه از مرزهای سنتی دین و اخلاق فراتر رفته و در بیشتر کشورهای جهان، ضمانت‌های قانونی پیدا کرده، اما با گسترش شبکه وب و شبکه‌های اجتماعی، این حق با تهدیدات جدی و فراملی مواجه شده است (محمدی، ۱۳۹۰: ۳۵).

پنهان بودن واقعیت و دروغین بودن هویت، یکی دیگر از چالش‌های مهم فضای مجازی است. کاربران دختر در فضای مجازی، همواره با مخاطبانی رو به

روست که هویت اصلی آنها در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. به همین دلیل مسئله اول در موضوع اخلاق و تربیت دینی در محیط مجازی این است که هویت چگونه تعریف شود و اینکه رویکرد کوچ کردن انسان به فضای دیجیتال در کدام چارچوب فرهنگی - فکری صورت می‌گیرد. تنازع اساسی بین بقای انتزاع فرد و اظهار به غیر، پایه همه تقلباتی است که در فضای مجازی صورت می‌گیرد و اخلاق و تربیت دینی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (جهانگرد و پازری، ۱۳۹۰: ۵۰).

۵-۲- سوء استفاده جنسی

یکی از خطرات جدی فضای مجازی سوء استفاده جنسی دختران نوجوان به دلیل پاکی و صداقتشان به عنوان اولین قربانیان فضای مجازی محسوب می‌شوند، که گاهی از طریق اتاق‌های چت و گپ زنی، مورد اغفال و سوء استفاده قرار می‌گیرند. دختران حتی برخی اوقات از طریق ضبط تصاویر خصوصی و احیاناً غیراخلاقی از طریق دوربین اینترنتی و آوردن اطلاعات و عکس‌های خصوصی، آنان را وادار به پذیرش رابطه جنسی فیزیکی کرده و با تنظیم قرارهایی در محیط خانه‌ها در دام آنها می‌افتند و آنگاه والدین با دخترانی بی‌قرار و دارای مشکلات روحی و روان مواجه می‌شوند که در کارهای روزمره‌اش موفق نمی‌شود و ناراحتی و ترس شدیدی را حمل می‌کند ولی جرأت بازگو کردن این مسائل را به خانواده ندارد (صبوری، ۱۳۹۲: ۵۳).

۵-۳- آزار مجازی

از جمله پدیده‌های جدید و بی‌سابقه که شکل‌گیری آن به گسترش اینترنت مربوط می‌شود آزار و اذیت اینترنتی است که امروزه به اشکال مختلف در حال گسترش می‌باشد. دامن زدن به مشکلات اجتماعی، خانوادگی، شغلی از نخستین پیامدهای این جریان است که البته بیشترین قربانیان آنها را زنان و دختران تشکیل می‌دهند. این ابزار می‌تواند به روابط شخصی دوستانه به شکل جدیدی دامن زند و زمینه‌سازی مناسب برای آزار و اذیت دیگران و نیز تهدیدی جهت شکل‌گیری

آزارهای جنسی محسوب می‌شود. امروزه اینترنت، به گونه جدیدی از جرم یعنی «آزار مجازی» در جامعه دامن زده است که به اشکال مختلف وجود دارد. آزار مجازی را می‌توان مشکلی جدی در دنیای امروز برشمرد. از آنجا که مردم بیشتر به استفاده از اینترنت و دیگر تکنولوژی‌های ارتباطی اقدام خواهند نمود، انتظار آن می‌رود که این نوع آزار جدید، در حوزه گسترده‌تری به شکلی پیچیده نمود یابد.

اصولا تعریف دقیق و جامعی برای این نوع آزار وجود ندارد، اما می‌توان آن را به تهدید و یا آزار مداوم یک فرد از طریق اینترنت یا دیگر ابزار ارتباطی تعریف نمود. یک آزار دهنده مجازی نیز فردی است که به واسطه انگیزه‌های عاشقانه یا جنسی، فرد دیگر را با توسل به چنین ابزاری، آزار می‌دهد. به طور کلی، عمده آزار دهندگان مجازی با استفاده از اینترنت و بر پایه نوعی حالت روان‌پریشانه در پی کنترل یافتن بر قربانیان خود هستند. اگرچه اینگونه افراد از نوعی ضعف شخصیت رنج می‌برند، اما اغلب این افراد بر مشکل‌آفرین بودن رفتارشان آگاهند. از دیگر ویژگی‌های این نوع آزار می‌توان به مرد بودن اکثر آزاردهندگان و زن بودن اکثر قربانیان اشاره نمود، البته مواردی هم عکس این می‌باشد (صبوری، ۱۳۹۲: ۵۴).

۴-۵- انزوای اجتماعی

یکی از آسیب‌های مورد توجه در زمینه استفاده از فضای مجازی، انزوای اجتماعی دختران است. امروزه اینترنت در زندگی اجتماعی جای دوستان و نزدیکان را گرفته و در حقیقت جایگزین روابط دوستانه و خانوادگی شده است. افرادی که ساعت‌ها وقت خود را در سایت‌های اینترنتی می‌گذرانند، بسیاری از ارزش‌های اجتماعی را زیر پا می‌نهند؛ چرا که اینگونه افراد، سایر فعالیت‌های اجتماعی خود را کنار گذاشته و به فعالیت فردی روی می‌آورند. استفاده افراطی از اینترنت میل به فردگرایی و منزوی شدن از جامعه را در آنها تقویت می‌کند. در برخی موارد باعث می‌شود تا کودکان و نوجوانان به خصوص دختران در هاله‌ای از

خیال فرو روند و به سختی بتواند با دنیای واقعی ارتباط برقرار کند (وزیری، ۱۳۹۴: ۱۳۲).

نتایج پژوهش ساندز نشان داده که استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف اجتماعی مرتبط است؛ برعکس کاربرانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کنند به طور قابل ملاحظه‌ای با والدین و دوستانشان ارتباط بیشتری دارند. این مسئله تا حدی دال بر تأثیر استفاده و سوءاستفاده از اینترنت می‌باشد (صبوری، ۱۳۹۲: ۵۷).

بررسی محققان نشان می‌دهد شاید، هیچگاه کاربر اینترنت از افسردگی و انزوای اجتماعی خود، آگاه نباشد و یا حتی در صورت آگاهی نیز آن را تأیید نکنند؛ اما ماهیت کار با اینترنت چنان است که فرد را در خود غرق می‌کند. (شجاعت، ۱۳۹۶: ۸).

پژوهش انجام شده حاکی از آن است که دنیای اجتماعی در آینده دنیای منزوی است؛ چرا که اینترنت با توجه به رشدی که دارد جذابیت‌های کاذبی که برای نوجوانان ایجاد می‌کند، آنها را به خود معتاد ساخته و جانشین والدین می‌شود (آئینی، ۱۳۹۷: ۴۷).

۵-۵- بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت دختران

عناصر سه گانه هویت، یعنی: شخص، فرهنگ و جامعه، هر یک در تشکیل شخصیت فرد نقش مهمی را ایفا می‌کنند. هویت شخصی، ویژگی بی‌همتای فرد را تشکیل می‌دهد. هویت اجتماعی در پیوند با گروه‌ها و اجتماعات مختلف قرار گرفته و شکل‌گیری آن، متأثر از ایشان است و در نهایت، هویت فرهنگی، برگرفته از باورهای است که در عمق وجود فرد به واسطه تعامل او با محیط پیرامون و آموزه‌های آن، از بدو تولد تا کهنسالی جای گرفته است. از آنجا که فضای سایبری، صحنه‌ای فرهنگی و اجتماعی است که فرد خود را در موقعیت‌های متنوع، نقش‌ها و سبک‌های زندگی قرار می‌دهد، خود زمینه‌ای است برای آسیب‌پذیری شخصیت کاربر که در نتیجه، موجب چند شخصیتی شدن کاربر خواهد شد. در

فضای مجازی قبل از آنکه هویت ظاهر فرد مطرح شود، درون مایه‌های افراد بروز می‌کند و هر کس درصدد بیان اندیشه‌ها و علاقه‌مندی‌های خویش است. مطرح نشدن هویت شخصی و مشخصات فردی در اینترنت، موجب تقویت شخصیت‌های چندگانه و رشد و استحکام آن می‌شود. دختران جوان در این محیط، از آسیب‌پذیری بیشتری برخوردارند و به ویژه در دورانی که هویت آنان شکل می‌گیرد، این خطر پررنگ‌تر می‌شود. با امکانات و گزینه‌های فراوانی که رسانه‌های عمومی از جمله اینترنت در اختیار دختران نوجوان و جوان می‌گذارد، آنان همواره با محرک‌های جدید و انواع مختلف رفتار آشنا می‌شوند. چنین فضایی، هویت نامشخص و پیوسته متحوّلی را می‌آفریند؛ یعنی «اینترنت، یک صحنه اجتماعی است که فرد را در موقعیت‌های متنوع، نقش‌ها و سبک‌های زندگی قرار می‌دهد و از آن تأثیر می‌پذیرد» (همان، ۱۳۹۷: ۳۰).

واقعیت این است که از نظر صاحب نظران جامعه‌شناسی، شکل‌گیری هویت افراد تحت تأثیر منابع گوناگونی است. عمده‌ترین این منابع، خانواده، رسانه‌های گروهی مانند اینترنت، مدرسه و گروه همسالان است.

«از میان رسانه‌های گروهی، فضای مجازی با توجه به گستره نفوذ و فراگیری آن، اهمیت ویژه‌ای یافته است. گسترش فضای مجازی، موجب شده است که شکل‌گیری نظام شخصی و هویت افراد، تحت تأثیر عوامل متعدد و گاه متعارض قرار گیرد» (صبوری، ۱۳۹۲: ۹۳)؛ (رک. مصباحی جمشید، ۱۳۹۸: ۱۶۳)

۶- راهکارهای تربیت دینی دختران در فضای مجازی

از آنجا که آموزه‌های دین اسلام با توجه به الهی بودن سرچشمه آن، تناسب آن با فطرت بشر، حکیمانه و جاودانه بودن اسلام و همه‌جانبه بودن آن در همه ابعاد زندگی، کامل‌ترین و بهترین آموزه‌های آسمانی است و برای قاعده‌مند کردن کل هستی آمده است، برای یافتن کدها و راهکارهای تربیتی دختران در فضای مجازی باید نگاهی نیز به راهکارهای تربیتی اسلام در فضای فیزیکی داشت، زیرا کدها و

قواعد اخلاقی ناظر بر فضای عمومی مجازی جدا از کدهای اخلاقی فضای عمومی در جهان فیزیکی نیست. از نگاه اسلام، ارزش یک انسان برابر با ارزش همه انسان‌های جهان است. بنابراین باید راهکارهای عملی اسلام برای سالم‌سازی محیط تربیتی را استخراج کرده و در میدان‌های تربیتی فضای مجازی عملیاتی ساخت. علاوه بر این برخی اقدامات که جنبه زمینه‌سازی و بسترسازی برای استفاده بهینه از فضای مجازی دارند، نیز می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

در ادامه به برخی از راهکارهای بهبود شرایط تربیتی دختران در فضای مجازی اشاره می‌شود:

۱-۶- فرهنگ‌سازی استفاده بهینه و درست از امکانات فضای مجازی

یکی از زمینه‌های چالش‌برانگیز تربیت در فضای مجازی، عدم فرهنگ‌سازی کافی و به موقع برای استفاده صحیح از امکانات فضای مجازی است. اکثر فناوری‌های مدرن امروزی خاستگاه غربی دارد و متناسب با فرهنگ کشورهای غربی طراحی شده است و بدون هماهنگ‌سازی با فرهنگ ملی دیگر کشورها و بدون بسترسازی‌های لازم، وارد کشورها شده و چالش‌های بسیاری را در تناقضات فرهنگی ایجاد کرده است. نبود فرهنگ استفاده صحیح از فضای مجازی، باعث استفاده‌های بی‌رویه، بدون برنامه‌ریزی و در مواردی باعث سوءاستفاده از آن شده است. با وجود این نباید به وضع موجود رضایت داد و همه مسئولان فرهنگی و والدین باید برای بهبود فرهنگ استفاده صحیح از فضای مجازی تلاش کنند، چرا که اگر به وضعیت موجود رضایت دهیم، به فرموده حضرت رضا (علیه السلام):

«مَنْ رَضِيَ شَيْئًا كَانَ كَمَنْ أَتَاهُ»؛ هرکس از کاری راضی باشد، مانند کسی است

که آن را انجام داده باشد. (حر عاملی، ۱۴۰۹، ۱/۱۶: ۱۳۹)

بنابراین، اگر بتوانیم سطح فرهنگ مخاطبان و کاربران به‌ویژه دختران را در مواجهه با فضای مجازی ارتقا بدهیم، تا حد زیادی در کار تربیت موفق خواهیم بود. اهمیت این امر به اندازه‌ای است که مقام معظم رهبری درباره فرهنگ‌سازی

تصریح کرده‌اند، که باید ما به دنبال این باشیم که فرهنگ زندگی را تبیین و تدوین کنیم و به شکل مطلوب اسلام تحقق ببخشیم. (رک: آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱، سخنرانی در جمع مردم خراسان شمالی، www.khamenei.ir ۹۴/۱۰/۲۵).

یکی از راه‌های فرهنگ‌سازی در این زمینه، توجه به تعقل و تفکر و عقلانیت است که در نظام تربیتی اسلام، عقل و پرورش عقلی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آیات قرآن با تعبیر گوناگونی از این بُعد ارزشمند سخن می‌گوید. قرآن با واژه (أُولُوا الْأَلْبَاب) در موارد بسیاری از خردمندان ستایش کرده است. «الباب» جمع «لب» به معنی مغز است. این تعبیر ابتکاری قرآن مبین این نکته است که ارزش واقعی انسان به عقل اوست و کسی که عقل ندارد قشر و پوستهای پوچ و بی‌ارزش است (رحیمیان، رهبر، ۱۳۸۶: ۷۱).

بنابراین یکی از راهکارهای مهم و کارآمدی که می‌توان در عرصه فرهنگ‌سازی استفاده از فضای مجازی استفاده کرد، توجه دادن به ابعاد معنوی و حکمت خلقت انسانی است و اینکه انسان به دلیل عقلانیت و تفکر، هیچ‌گاه نباید از حریم قوانین الهی خارج شود. همچنین باید همیشه بر زشت شمردن گناه و خارج شدن از حدود الهی تأکید کرد، چرا که به فرموده حضرت علی (ع):

«إِسْتِقْبَاحُ الشَّرِّ يَدْعُو إِلَى تَجَنُّبِهِ»؛ زشت شمردن کار زشت انسان را به دوری گزیدن از آن برمی‌انگیزد (تمیمی‌آمدی، ۱۴۱۰: ۷۵).

اینترنت در جامعه ما هنوز به دلیل تأخیر در فرهنگ‌سازی نحوه بهره‌وری و نبود سواد کافی اینترنتی میان کاربران، کارکردهای اصلی و مهم خود را به دست نیاورده است. فرهنگ‌سازی استفاده بهینه از فضای مجازی به نوعی همان ایجاد حس مسئولیت‌پذیری بابت انتخاب گزینه‌های سالم به هنگام استفاده از اینترنت است. به عبارتی دختران یاد می‌گیرند در برابر مسائل مختلفی که ممکن است در فضای سایبر تجربه کنند گزینه‌های شایسته‌ای داشته باشند (امامی، ۱۳۹۶: ۷۰).

۲-۶- آشنا کردن متولیان تربیت با فضای مجازی

یکی دیگر از دلایل چالش برانگیز در مسئله تربیت دختران در فضای مجازی ناآشنایی متولیان تربیت با فضای مجازی و خطرات آن است. امروزه به دلیل گسترش سریع فناوری، کمتر والدین و معلمان را می‌توان یافت که با مضرات و خطرات فضای مجازی آشنا باشند و برای رهایی از آن خطرات برنامه و راهکار عملی داشته باشند. این نکته نیز مهم است که متولیان تربیت در قبال چالش‌های تربیت در فضای مجازی مسئولند و باید برای برطرف کردن این چالش‌ها هر چه سریعتر اقدام کنند. آگاهی مسئولان از همه آنچه در جامعه می‌گذرد و در درون خانواده‌ها جریان دارد و افراد با آنها درگیر هستند، از ویژگی‌های انسان‌های صالح و شایسته و خدایی است (نوروزی، ۱۳۹۶: ۱۹۱).

مسئله آشنا کردن خانواده با فضای مجازی و خطرات آن، خود یکی از مباحث مهم تربیت در فضای مجازی است که باید هر چه سریعتر مورد توجه قرار گیرد، چرا که خانواده اولین و مهمترین کانون تربیت است که اگر در آن مسائل تربیتی مورد توجه قرار گیرد، گام بزرگی در راستای تربیت فرزند برداشته شده است. خانواده باید برای تربیت فرزندان برنامه داشته باشد و سعی شود محیط تربیتی خوبی در خانواده برای رشد فرزندان فراهم شود و البته که این تلاش به نتیجه خواهد رسید. کودک حتی قبل از تولد نیز در محور تربیت خانواده قرار دارد و پس از تولد نیز در تمام دوره‌های تربیتی خود، با خانواده ارتباط دارد. به‌ویژه در دوران کودکی و نوجوانی که پایه و اساس تربیت در حال شکل‌گیری است، کودک با خانواده به‌طور ویژه در ارتباط است. بنابراین اهمیت پرداختن به موضوع خانواده و نقش تربیتی آن، بسیار واضح و روشن است (حکیمی، ۱۳۷۴: ۱۱).

در قرآن کریم اشاره‌ای به مسئولیت انسان در قبال تربیت خانواده آمده است که بعد از تربیت خود فرد باید صورت بگیرد، چنان‌که آیه ۶ سوره مبارکه تحریم می‌فرماید:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسانها و سنگها است نگاهدارید، آتشی که فرشتگانی بر آن گمارده شده که خشن و سختگیرند، و هرگز مخالفت فرمان خدا نمی‌کنند و دستورات او را دقیقاً اجرا می‌نمایند!

بنابراین بر فرد مسلمان لازم است که ابتدا با ترک معاصی و انجام اعمال خیر نفس خودش را تربیت کند و سپس خانواده‌اش را امر به این‌گونه اعمال کند. مؤمن باید مسائل دینی را برای خانواده‌اش بیان کرده و یا آن‌ها را به فراگیری مسائل دینی و عمل به آن ترغیب کند (حجازی، ۱۴۱۳: ۷۰۵/۳).

۳-۶- نظارت و همراهی با فرزندان در استفاده از فضای مجازی

خطرها و آسیب‌های اینترنت که همه کاربران در معرض آن قرار دارند، برای دختران نوجوان خطری مضاعف محسوب می‌شود، چرا که شرایط سنی، امکان مواجهه درست با این خطر را برای آنها مشکل‌تر می‌کند. قرار گرفتن در معرض محتوای هرزه‌نگارانه، تنها یکی از این خطرهایست. در مقابله با این چالش، یکی از راهکارهای کارآمد، نظارت و همراهی والدین با فرزندان در استفاده از فضای مجازی است. بدیهی است که اگر خودکنترلی از سوی فرزندان و نظارت از سوی والدین نباشد امکان فساد و تباهی دختران آن‌ها فراهم می‌شود. حضرت رضا (ع) در این باره می‌فرمایند:

«إِذَا فَعَلَ النَّاسُ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ وَارْتَكَبَ كُلُّ إِنْسَانٍ مَا يَشْتَهِي وَيَهْوَاهُ مِنْ غَيْرِ مُرَاقَبَةٍ لِأَحَدٍ كَانَ فِي ذَلِكَ فَسَادُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ»؛ زمانی که مردمان به کارهای ممنوع دست زدند و هرکس هر چه دلش خواست عمل کرد، بدون آن که کسی نظارت کند (در اینصورت) مردم همگی به فساد و تباهی دچار می‌شوند (ابن بابویه، ۱۳۸۵: ۲۵۲/۱).

کاهش ارتباط میان والدین و فرزندان سبب شده تا فرزندان پاسخ و پرسش‌های خود را در رسانه‌هایی چون اینترنت و فضای مجازی جستجو کنند.

استفاده از اینترنت و فضای مجازی تأثیر عمیقی بر ارزش‌های جوانان داشته و موجب شده است تا نیازهایی که قبلاً توسط خانواده برآورده برطرف می‌شده است امروزه از سوی فضای مجازی مرتفع گردد. مثلاً دوست‌یابی قبلاً تحت نظارت والدین و پدر و مادر صورت می‌گرفت ولی امروزه دختران نوجوان و جوان اگر با نصب برنامه‌های دوست‌یابی این نقش و وظیفه را خود انجام دهند بدون نظارت والدین سرآغاز یک مشکل است. (علیشیری، سعید و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۹)

از این رو خانواده‌ها باید نظارت کافی را برای استفاده از فضای مجازی بر دختران خود داشته باشند.

۴-۶- نکشاندن روابط فضای مجازی به فضای واقعی

دختران جوان نباید روابط در فضای مجازی را به واقعی سرایت دهند و با کسانی که هیچ سابقه آشنایی در دنیای واقعی ندارند، در پارک‌ها و دانشگاه‌ها قرار نگذارند، افراد سودجو به راحتی می‌توانند با کشاندن افراد به مکان‌های مختلف از ایشان سوءاستفاده نمایند و مورد آزار و اذیت قرار دهند، دختران در این مورد باید بیشتر رعایت نمایند و با اندک آشنایی به جنس مخالف اعتماد نکند و به حرف‌های عاشقانه و دلسوزانه دیگران دل نبندند، تا از صدمات و لطمات غیرقابل جبران در امان باشند و پشیمانی‌های بعدی سودی نخواهد داشت. (ساغرچیان، زهرا، ۱۳۹۵: ۶۶)

۵-۶- تقویت عقاید و باورهای دینی

بهترین راهکاری که در مواجهه با آسیب‌ها و چالش‌های فضای مجازی برای دختران می‌توان ارائه داد، تقویت عقاید و باورهای دینی است. این تقویت و استحکام‌بخشی، به‌ویژه درباره باورهایی که دشمن روی آنها تمرکز بیشتری کرده و

سعی در تخطئه و یا به انحراف کشیدن آنها دارد، ضروری تر به نظر می‌آید. این راهکار، عمومی است و هر انسان متعهدی باید خود را مجهز به این سلاح کند. در حقیقت در مقام تربیت باید چنان تربیت شویم که فساد محیط و جامعه در ما تأثیر نگذارد (قرائتی، ۱۳۸۳: ۱۷۹/۳). یکی از کارآمدترین راه‌ها برای مقابله با نکات منفی فناوری اطلاعات در فضای مجازی، تربیت افراد براساس اخلاق اسلامی و دینی است که افراد از درون کنترل می‌شوند. یعنی التزام قلبی پیدا می‌کنند که به طرف کارها یا موارد ناشایست نروند. قرآن مجید یکی از اهداف اصلی بعثت پیامبر ﷺ را تزکیه نفوس و تربیت انسانها و پرورش اخلاق حسنه می‌داند، خداوند در سوره جمعه آیه ۲ می‌فرماید:

(هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ)؛ او کسی است که در میان جمعیت درس نخوانده رسولی از خودشان برانگیخت تا آیاتش را بر آنها بخواند، و آنها را پاکیزه کند، و کتاب و حکمت بیاموزد، هر چند پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.

این آیه و تأکیدهای پی در پی قرآن مجید، دلیل روشنی بر اهمیت پرورش اخلاق و تزکیه نفوس است. در واقع نظر تربیتی اسلام این است که ابتدا باید به تربیت افراد همت گماشت تا جامعه هم تربیت شود، زیرا این افراد هستند که جامعه را می‌سازند. از طرفی اسلام صحیح بودن و کارآمد بودن این روش را نیز در عمل به اثبات رسانده است. به طوری که در مدت زمانی نه چندان طولانی، تمدنی پویا ایجاد کرده است (طالقانی، ۱۳۶۲: ۴۱۳/۱).

اگر انسان‌ها به‌ویژه دختران نوجوان، معتقد و متخلق به اخلاق دینی تربیت شوند، ملکه‌های اخلاقی نهادینه شده در وجود فرد او را از رفتارهای ضداخلاقی در فضای واقعی و مجازی برحذر خواهد داشت. اگر فضای مجازی را مقید به حوزه دین کنیم در این صورت کاربران و ساکنان این دنیای مجازی متأثر از

آموزه‌های دینی صبغه‌های اخلاقی خود را خواهند داشت که تجاوز به حریم دیگران و مشاهده صور قبیحه و صحبت با نامحرم مجازی را بر خود حرام می‌دانند. در این صورت بروز و ظهور ملکات اخلاقی که ثمره تقوا و پرهیزکاری است در فضای دینی مجازی قابل درک و مشاهده خواهد بود. برای یک دختر متدین پذیرش اصول اخلاق و فناوری نه تنها سخت و دشوار نیست که آن را سازگار با طبع و عقاید خود می‌داند. لذا عمل و پایبندی به این اصول در فضای دینی مجازی از او یک متخلق به اخلاق فناوری می‌سازد.

نتیجه‌گیری

امروزه ارتباط دختران با فضای مجازی و تأثیرپذیری آنان از این فضا، در امر تربیت دینی و اجتماعی بسیار فراوان است. برخی اثرات فضای مجازی در تربیت دینی دختران مثبت و برخی از آن‌ها منفی و امر تربیت دینی را با چالش‌هایی روبه‌رو کرده است. برخی از ویژگی‌های مثبت فضای مجازی برای تربیت دختران؛ دستیابی آسان و سریع به آخرین علوم و اطلاعات روز دنیا، توسعه‌ی روابط اجتماعی، تبلیغ و توسعه ارزش‌های دینی، انسانی، اخلاقی در عرصه جهانی، تبلیغ و توسعه ارزش‌های دینی، انسانی، اخلاقی در عرصه جهانی، کاهش هزینه‌های زمانی و مالی و اما آسیب‌های فضای مجازی بر تربیت دینی دختران عبارت‌اند از: در خطر بودن حریم خصوصی افراد، سوء استفاده جنسی، آزار مجازی، انزوای اجتماعی، بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت دختران.

مهمترین راهکارها در جهت تربیت دینی دختران در فضای مجازی عبارت‌اند از: آشناکردن متولیان تربیت (والدین و معلمان) با فضای مجازی، تقویت عقاید و باورهای دینی نظارت و همراهی با دختران در استفاده از فضای مجازی، نکشاندن روابط فضای مجازی به فضای واقعی است.

کتابنامه

- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۵)، علل الشرائع، نشر مومنین، قم.
- امامی، سید محمد حسین، (۱۳۹۶)، اخلاق در فضای مجازی: بایسته‌ها و نبایسته‌های اخلاقی (سبک اخلاق اسلامی) در فضای مجازی، انتشارات سیمای فلق، اصفهان.
- آهنگران، روح الله، (۱۳۹۵)، آداب اسلامی در شبکه‌های اجتماعی، ابتکار دانش، قم.
- خامنه‌ای، سید علی، (۱۳۹۱) سخنرانی در جمع مردم خراسان شمالی، www.khamenei.ir ۹۴/۱۰/۲۵.
- آئینی، پیمان، (۱۳۹۷)، اخلاق در فضای مجازی، چاپ اول، مشهد، دیانت.
- باقری اصل، رضا، (۱۳۹۰)، تبیین قانون جرایم رایانه‌ای، «مجموعه مقالات فضای مجازی ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی»، یونس شکرخواه، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- برقی، رسول، مستانه، یداله، (۱۳۹۷)، «تأثیر فضای مجازی بر تربیت اسلامی دانش آموزان - آسیب‌ها و راهکارها-»، فصلنامه ره آورد نور، سال هفدهم شماره ۶۳ پیاپی ۸۰.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد، (۱۴۱۰)، غرر الحکم و درر الکلم، دار الکتاب الاسلامی، قم.
- جهانگیرد، نصرالله، (۱۳۹۰)، شئون انسانی در فضای مجازی، «مجموعه مقالات، فضای مجازی؛ ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی»، یونس شکرخواه، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- حجازی، محمد محمود، (۱۴۱۳)، التفسری الواضح، چاپ دهم، دار الجیل الجدید، بیروت.
- حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹)، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البیت، قم.
- حکیمی، محمود، (۱۳۷۴)، نگرشی بر تعلیم و تربیت کودک و نوجوان، مجمع علمی و فرهنگی مجد، تهران.

- خوارزمی، شهیندخت، (۱۳۹۰)، شئون انسانی در فضای مجازی، «مجموعه مقالات، فضای مجازی؛ ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی»، یونس شکرخواه، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- داودی، محمد، (۱۳۸۴)، نقش معلم در تربیت دینی، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم.
- رحیمیان، محمدحسن، محمدتقی رهبر، (۱۳۸۶)، آیین تزکیه، بوستان کتاب، قم.
- ساجدی، ابوالفضل، (۱۳۸۴)، دین‌گریزی چرا؟ دین‌گرایی چه‌سان، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم.
- ساغرچیان، زهرا، (۱۳۹۵)، فضای مجازی و آسیب‌های روانی، سمیع، تهران.
- شجاعت علی، عرفانی، محمد نظیر، (۱۳۹۶)، آسیب‌شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان، اولین کنفرانس بین‌المللی ظرفیت‌شناسی و تأثیرگذاری فضای مجازی در ارتقای آموزش‌های دینی، الکترونیکی pure life, Volume ۵, Issue ۱۶, Winter ۲۰۱۹.
- صبوری خسروشاهی، کاووسی، اسماعیل، حقیقی، محمدرضا، (۱۳۹۲)، آسیب‌شناسی فن‌آوری‌های نوین ارتباطی در خانواده‌ها، چاپ اول، مؤسسه انتشاراتی مشق شب، تهران.
- طالقانی، سید محمود، (۱۳۶۲)، پرتوی از قرآن، چاپ چهارم، شرکت سهامی انتشار، تهران.
- طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۳۶۶)، تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، انتشارات بنیاد علمی و فکری علامه، قم.
- علیشیری، سعید، موسوی‌زاده، احترام سادات، (۱۳۹۰)، فضاهای مجازی تهدید یا فرصت، کیاراد، اصفهان.
- قرائی، محسن، (۱۳۸۳)، تفسیر نور، چاپ یازدهم، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، تهران.
- کشاورز، سوسن، (۱۳۸۷)، «شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت دینی»، تربیت اسلامی، دوره ۶، شماره ۳.

- محمدی، محمدجواد، (۱۳۹۰)، شئون انسانی در فضای مجازی، «مجموعه مقالات، فضای مجازی؛ ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی»، یونس شکرخواه، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- مصباحی جمشید، پرستو، (۱۳۹۸)، درآمدی بر مسائل تربیتی در فضای مجازی از منظر معرفت شناسی دینی، انتشارات دانشجو، همدان.
- مکفی رودی، محمد، (۱۳۹۶)، باید و نبایدهای فضای مجازی (فضای مجازی فرصت یا تهدید؟)، شیخ احمد جام، تربت جام.
- میرزا بیگی، حسنعلی، کاشانی، مجید، خضرای راد، لایلا، (۱۳۹۵)، خانواده و فضای مجازی، آوا متن، تهران.
- نظری، سمانه، شاه بیگی، فرزانه، (۱۳۹۰)، «آموزش مجازی: مزایا و محدودیت‌ها»، مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد، دوره ششم، شماره ۱، شماره پیاپی ۴.
- نوربخش، یونس و محمدمهدی مولایی، (۱۳۹۰)، هرزه‌نگاری اینترنتی در ایران و نقش خانواده در کنترل آن، «مجموعه مقالات فضای مجازی ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی»، یونس شکرخواه، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- نوروزی، رضاعلی، راضیه بدیعیان، (۱۳۸۸)، «الگوی روابط انسانی در تربیت دینی با تأکید بر سیره امام حسین»، اندیشه دینی، پیاپی ۳۳: ۱۰۸-۹۱.
- نوروزی، مجتبی، کاظمی، ابوالفضل، شاه‌مرادی، سیده فاطمه، (۱۳۹۶)، «راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه‌های قرآن و سیره رضوی»، فرهنگ رضوی، سال پنجم، شماره ۱۹.
- واترز، استفان، (۱۳۸۶)، اینترنت و پیامدهای اجتماعی آن، ترجمه مریم مشایخ، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران.
- وزیری، حسین، (۱۳۹۴)، آسیب‌شناسی فضای مجازی، یاران مهر، تهران